

Világgazdaság és világtörténelem (II)

A tőkés termelés történelmi hivatása a termelőerők nagymértékű kifejlesztése volt. Ezt a hivatását a monopolkapitalizmus korszakáig teljesítette is. Az idők folyamán fejlődött belső ellentmondásai következtében azonban ma már képtelen az emberiséget a kultúra mai fokán szükséges javakkal ellátni, amelyek előállítása pedig a meglévő termelőeszközök segítségével gyermekjáték lenne számára. A század kezdetén kialakult monopolvállalatok u. i. jórészt kiküszöbölték a szabadverseny gazdasági életformáját, ami a termelőképeség fokozásának hajtóereje volt, miért is a termelőerők továbbfejlődése csaknem mindenütt megállt és a fennálló termelési mód saját történelmi hivatásának ellentétébe a termelő erők elfojtásába csapott át.

A világtermelést kezükben tartó trösztök és konszernek a versenyt általában a következő eszközökkel kapcsolták ki: 1. Anyagzárlat (a kartellkényszer egyik legfontosabb „módszere“); — 2. Munkaerők elzárása „szövetkezések“ útján, vagyis olyértelmű megállapodásokkal a tőkés és munkásszervezetek között, hogy a munkások csak kartell-vállalatokban dolgozhatnak. — 3. A szállítás elzárása. — 4. A piac elzárása. — 5. Tervszerű olcsóbb árak megszabása abból a célból, hogy a kartellen kívüli termelést tönkretegyék. Időnként milliókat áldoznak arra a célra, hogy bizonyos ideig az előállítási ár alatt adjanak el. — 6. A hitel elzárása.

E ponton már nemcsak a nagy és kicsi, a tehnikailag előrehaladottabb és az elmaradt üzemek közötti versenyharcról van szó. A monopolisták mindazokat elnyomják, akik önkényüknek nem óhajtják alávetni magukat. Nyilvánvaló, hogy a tőkés termelési mód oly minőségi változáson ment át, hogy — bár megmaradt az árútermelés alapján — a legtöbb haszon csak a pénzügyi mesterkedés egyes „lángelméinek“ kezében folyik össze. Ezeknek az ügyeskedéseknek és visszaéléseknek alapja a termelés társadalmasulásában keresendő, mely lehetővé tette, hogy az emberi munkaképesség hatalmas előrehaladásának gyümölcsét a spekulánsok kis csoportja élvezze. Ezek közül egyesek — különösen banktrösztök — tudományos irodákat is berendeztek a hazonszerzés módozatainak tanulmányozására. Így pl. a Crédit Lyonnais egy „Pénzügyek tanulmányozó irodát“ (Service des études financières) szervezett. évi 700.000 frank költségvetéssel. A francia bankok mestereivé váltak a részvénykibocsájtásnak. Ez a finansztőke munkanélküli jövedelmének jelentős részét képezi. A francia tőkeszervezetek főképp egyes külföldi államoknak nyújtott kölcsöneik révén lettek a világ hitelezői és a „szelvényvágók királyai“.

Az ipari nagytőke és a banktőke összefonódásából alakult finansztőke létrehozta a monopolok új korszakát. E nagyvállalatok — kartellék, trösztök és konszernek — a monopolisztikus elv híveivé, s ez abban jut kifejezésre, hogy a nyílt piacon a szabadverseny helyett különféle összeköttetések kihasználása érvényesül.

Ezek az összeköttetések a finánc-tőkének az államhatalommal való kapcsolatából erednek. Hogy a monopólok az iparilag visszamaradt országokban elérhető legmagasabb érték-többletet megszerzhessék maguknak, e célra leghathatósabb az illető államokat kölcsönökben részesíteni, amelyek viszonzásként a kölcsönző állam egyes vállalatainak letelepedési engedélyt adnak. Így a tőkeexport két formája indul meg: egyrészt az iparosodásban visszamaradt ország kormányának nyújtott kölcsön; másrészt az „összeköttetésekkel“ bíró nagyvállalatok befektetései (gyárak, bányák, vasútvonalak alapítása) révén. Tipikus példái a terjeszkedés e módjának a hadiüzemi trösztök, melyek az egyes kormányokkal szoros összeköttetésben állanak és az ily állami kölcsönök lebonyolítása alkalmával nem hagyják „megkerülni“ magukat.

A termelés monopolvállalatok útján való társadalmisításából folyik az a már ismertetett törekvés, hogy a legnagyobb trösztök felosztják egymás között a világ fogyasztópiacait. Ilyen felosztások történtek pl. az Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft és a General Electric Co., a Vereinigte Stahlindustrie A. G. és az United Steel Corporation, az I. G. Farbenindustrie és az Imperial Chemical Industry között. Hogy ezek a piacfelosztásra vonatkozó, jórészt titkos megállapodások csupán a versenyharc pillanatnyi erőviszonyainak rögzítései és nem a harmónikus elosztási viszonyok megteremtését szolgálják, arra a legjobb bizonyíték a jelenlegi háború. Olyan körülmények pl. mint az, hogy az angol Imperial Chemical Industry gazdasági súlyban megnövekedett és a német I. G. Farbenindustriét a délamerikai piacokról kiszorította, nem kis mértékben járultak hozzá az ellentétek kiélesedéséhez. Az erőviszonyok megváltoztak, szükségessé vált a világ piacainak új elosztása.

A világpiacok nemzetközi kartellek útján való felosztásával párhuzamosan halad a monopolvállalatok tőke kivitele, mely az iparilag visszamaradt országok érték-többletének és nyersanyagának megszerzésére irányul. De amennyiben ezekkel a békés eszközökkel nem éri el valamelyik nagy hatalom a célját, úgy a saját finánc-tőkéje, vagyis önmaga érdekében fegyverkezik a föld gyarmatainak és nyersanyagforrásainak újra való elosztásának kiényszerítése céljából. Így a múlt század végén és e század elején megindult és ma is nagy mértékben növekvő fegyverkezés nem a nemzeti eszme szolgálatában áll. A világ jelenlegi gazdasági helyzete kiényszeríti a hatalmakat a fegyverkezés állandó fokozására, ami viszont a maga részéről stratégiai-katonai okokból visszahat az ellentétek kiélesedésére.

A föld gyarmati felosztásának különböző formáival és fokai-val lapunkban már foglalkoztunk. Most főcélunk a monopolkapitalizmus sajátosságait vizsgálni, hiszen az az imperializmus, mely napjainkban a század második nagy háborúját vívja, a tőkés termelési mód monopolisztikus állapota. Ez a meghatározás természetesen hiányos s az imperializmusnak csak a legjellemzőbb tulajdonságát tartalmazza, miért is szükséges az imperializmus fontosabb jellegzetességét egyenként kiemelni. Ilyen jellegzetességek: 1. A termelésnek és a tőkének oly mértékű összpontosítása,

mely már létrehozza a gazdasági életben döntő jelentőségű monopolokat. — 2. A bank- és ipari tőkének „fináncetőkévé” való összeolvadása s a fináncplutokrácia ezzel kapcsolatos keletkezése. — 3. A tőkekivétel kialakulása az árúexport mellett, ami főképp a monopolizáció korszakában nyer jelentőséget. — 4. A világpiacnak a nemzetközi tőkés szövetkezések (kartellek és konszernek) által történő felosztása, — és 5. befejezést nyer, majd újra megindul a világ gyarmatainak a tőkés nagyhatalmak közötti felosztása. (Mindezek a sajátosságok azonban az imperializmusnak csak gazdaságilag alapvető tulajdonságait jelölik meg. A történelmi vonatkozásokra itt nem térhetünk ki.)

A közlekedés, ipar és tőkeképződés a világ három helyén haladt előre legnagyobb mértékben: Németországban, Angliában és az Egyesült Államokban. A tőkés fejlődés *egyenletlenségének* törvénye nyilvánul meg abban is — s ez a körülmény az imperialista versenyt óriási mértékben kiélesíti, — hogy a monopolkapitalizmus e három legfejlettebb országa közül az egyik úgyszólván semmi gyarmattal sem és csak kevés nyersanyaggal rendelkezik. Ez vezetett Európában a politikai széttagoltságra s fokozta mindjobban a balkáni, délamerikai és távolkeleti piacokért folytatott versenyt. Ázsiában a fejlődő kínai kapitalizmus mind erősebben beleszólt az Egyesült Államok és Japán között folyó versenybe. Az a tény, hogy Japán éppúgy, mint Németország, kimaradt a gyarmati osztozkodásból, szükségszerűen egyre élesebbé és elkésredettebbé teszi a két egyenlőtlenül fejlődött tőkés nagyhatalom közti ellentéteket.

Amint látható — ellentétben bizonyos elméletek felfogásával — az ultra imperializmus, vagyis a tőke hatalmas monopolokban történő központosítása a gazdasági és politikai ellentéteket nem csökkenti, hanem kiélezi. A fináncetőke és a trösztök korántsem csökkentik, hanem ellenkezőleg növelik azokat a különbségeket, melyek a fejlődés útjában tekintetben a világ gazdaság egyes részei között jelentkeznek. Ha az erőviszonyok az egyes nacionálisan elkülönült fináncetőkék között megváltoznak, úgy a kítőró ellentéteket az uralkodó termelési mód mellett csak erőszakkal lehet megoldani.

A szabadverseny a termelőeszközök, vagyis az állandó tőke folyton növekvő kiterjesztésére vezetett, ugyanakkor, a technika tökéletesedése folytán, a dolgozók számát és jövedelmét, vagyis a társadalom fogyasztó erejét nagy mértékben csökkentette. Így, minthogy az elérhető haszon csupán a változó tőke, vagyis a munkabér után adódik, az összes befektetett tőkék utáni profit egyre csökken, s ma már rendkívül alacsonyan áll.

Az imperializmus legmélyebb gazdasági alapja, mint kifejtettük, a tőke monopolisztikus megszervezése, mely a szabadverseny korszakából nőtt ki és megoldhatatlan ellentétbe kerül a tőkés termelési mód alapvető követelményeivel. Ezért a monopolvállalatok, amint ez már természetükből folyik, a stagnálás és szétbomlás irányzatát hozzák létre. Amilyen mértékben bevezetik a monopolisztikus árakat, oly mértékben tűnik el az ösztönzés a

tehnikai és egyéb haladásra s ugyanolyan mértékben nő annak a gazdasági lehetetlensége, hogy a versenyt és ezzel együtt a tehnikai fejlődést mesterségesen fenntarthassák. Számtalan példát tudnánk felhozni arra, hogy a trösztök és konszernek felvásárolták azokat a szabadalmakat, melyek cikkeik gyártását olcsóbbá és tökéletesebbé tették volna, hogy azután ezeket a termelési tökéletesítéseket cikkeik árának védelme érdekében ne alkalmazzák, s a mások által való alkalmazását is kizárják. Arra természetesen nem képes a monopól, hogy a tőkés termelési rendszer mellett a világpiac szabadversenyét maradéktalanul kiküszöbölje. Azonban az egy helyben veszteglés és szétbomlás irányzata — a monopólok velejárója — feltétlenül érvényre jut és bizonyos időpontban, valamint egyes országokban általánossá lesz. Igen gazdag, nagy kiterjedésű gyarmatok monopolisztikus birtoklása is ezt a hatást eredményezi.

Ha a tehnikailag kitűnően felszerelt konszerngazdálkodás a magasan fejlett termelőknek szabad játékot engedne, úgy a piacokat rövid idő alatt az életszükségleti cikkek és áruk elképzelhetetlen tömege árasztaná el. A haszonrész azonban ez esetben óriási módon zuhanna és így a termelési mód mai formájában nem volna fenntartható. Ezért látja szükségesnek a monopóltőke a termelés fékezését, a kereslet megszorvezését és a verseny szabadságának megtörését. Mindezek a szükségességek magából a termelési módból, illetve annak törvényeiből folynak.

Az imperializmus egyik jellegzetessége a pénztőke néhány országban való felhalmozása, ami az egész földön kb. 200 milliárd frankot kitevő értékpapírra rúghat. Ennek következménye, hogy a tőkepenészek egész osztálya alakul ki, akik „szelvényvágásból” élnek, semmiféle vállalkozásban részt nem vesznek, hivatásuk a semmittevés. A tőke kivétel ezt a réteget nagy mértékben megduzzasztja és néhány államnak, melyek egy csomó tengerentúli ország és gyarmat munkaerejének és nyersanyagának kiaknázásából élnek, a gazdag életművész jellegét kölcsönzi. A külföldön „befektetett” összegekből származó évi bevétel Angliában kb. 100 millió angol font, s ez a tőkepenészes osztály bevétele. Ez az összeg több, mint ötszöröse az angol külkereskedelem védelmének és szemléltetően igazolja az imperializmus élősködő tevékenységét. Kis csoport tőkepenészes állam alakul így ki az imperialista korszakban. Ezek azután a kiköleszönzött, vagy befektetett tőkék ügyében, — ha másképp nem megy — hadiflottájukat alkalmazzák döntőbíróként.

Ilymódon egyes nagyhatalmak ipari államból hitelező államná alakulnak. Bár ipari termelésük és kivitelük is nő, a kamat- és osztalékjövedelmek, a kibocsájtási, bizományi és spekulációs nyereségek az összgazdaságban aránylagosan mind a jelenlegi nyereséget nyernek. Az ilyen tőkepenészes állam, mintegy megszemélyesíti a szétbomló tőkés termelési módot, ahol azután egyesek érdekeinek nyomása alatt a termelőerők növekedése és az általános emberi szempontok háttérbe szorulnak.

A monopolkapitalizmus másik jellegzetessége, hogy a koncentrált finánctóke néhány kézben halmozódik fel, majd pedig összeköttetések és összefüggések sűrű hálózatát hozza létre. Nem csak a közép- és kistőkések, hanem a legkisebb tőkések és tulajdonosok is ennek a csoportnak hatalmába kerülnek. Ugyanekkor a más nemzetek fináncsoportjaival a világ felosztásáért és a harmadik országok feletti uralomért folytatott harc a birtokon belüli országokban új tömeghangulatot, az imperializmus iránti lelkesedést idéz elő. Általános lelkesedés az imperializmusért és súlyos hibáinak szépitgetése mélyen jellemzi korunkat. E közhangulat serkentése az uralkodó közgazdász-politikusok számára természetesen csak úgy lehetséges, hogy a figyelem eltérítése céljából bizonyos mellékes szempontokat tolnak előtérbe és az imperializmus alapját tevő mélyebb összefüggéseket leplezik. Azok a békés megállapodások, melyeket a különböző nagyhatalmak fináncatókéi egyezés között kötöttek, nem járnak az „ultraimperializmus” elméletében lefektetett békés eredménnyél. Erre a legjellemzőbb a huszadik századbeli Kína története, amelynek vevőpiacán idegen nagyhatalmak nemrég „békésen” osztozkodtak. Az ilyen osztozkodások persze rövid életűek s még fennállásuk alatt sem zárják ki a súrlódásokat és összeütközéseket. A tőkés termelési mód mellett u. i. az érdek- és befolyásterületek (gyarmatok) afajta felosztása mindenkor csak az érdekeltek általános gazdasági pénzügyi, katonai és egyéb erőviszonyai alapján történik. A résztvevők erőviszonyai viszont egyenetlenül változnak, mint ahogyan a tőkés termelési mód mellett az egyes vállalatok, trösztök, iparágak (sőt országok) fejlődése is egyenetlen. Japán néhány évtized alatti fejlődésével pl. a cári Oroszország nem tudott lépést tartani. Uzzel szemben Kína tőkés fejlődése olomlábakon halad, egyes délamerikai államoknál viszont még ilyesmiről sem lehet beszélni.

NAGY GÁBOR

Napoleon oroszországi kudarcának történelmi jelentősége

E. V. Tarle ismert történelemtudós „Napoleon orosz hadjárata” című művének befejező fejezete. A mű 1937-ben jelent meg először, az orosz hadjárat 125-ik évfordulójára (1812). Második kiadása pedig a napokban látott napvilágot.

Az 1812-es hadjárat mély nyomokat vágott Európá testébe. Nagy kihatással volt a hadjáratnak Napoleonra nézve kedvezőtlen kimenetele úgy Nyugateurópára, mint Oroszországra. Napoleon veresége jeladás volt Európa népeinek a felkelés megkezdésére.

Az oroszok elleni hadjárat legnyitabb „imperialista rabló-